TENDINȚE FONETICE ȘI MORFOLOGICE ALE GRAIURILOR MOLDOVENEȘTI VORBITE PE TERITORIUL REPUBLICII MOLDOVA

Doctor în filologie, conferențiar universitar **Stela SPÎNU**
Universitatea Academie de Științe a Moldovei

PHONETIC AND MORPHOLOGICAL TRENDS OF THE MOLDOVAN SPEECHES SPOKEN ON THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Summary. This article analyzes the current state of evolution of the spoken Romanian language on the territory of the Republic of Moldova and reveal the dynamics of dialects in the last two decades. To achieve this goal, we organized on-site dialectological expeditions on a sample of 40 communities included in the Moldovan Linguistic Atlas (MLA) network. The factologic material was interpreted. The methods of investigation applied in the work shall conform to the complexity of the studied phenomenon. We will appeal to the ethnographic-folk-dialectal synchronic method associated with the linguistic geography, the method of dialectal survey, the descriptive method, the analysis and synthesis of the collected material, the historical-comparative and etymological method etc. The analysis of the phonetic and morphological peculiarities, specific to the Republic of Moldova, demonstrated the differences that persist between the language spoken by the young people and the older generation. The older generation remained attached to the old linguistic traditions, the young people's speech have many common features with the literary language.

Keywords: language, on-site dialectological and folk expeditions, linguistic atlas, dialectal text, speache, tradition, dialectal-ethnographic glossary.

Rezumat. În acest articol este analizat stadiul actual de evoluţie a limbii române vorbite pe teritoriul Republicii Moldova, este urmărit procesul intens de apropiere a graiurilor teritoriale de aspectul îngrijit al limbii naţionale, este relevată dinamica ariilor dialectale în ultimele două decenii. Pentru realizarea acestui deziderat au fost organizate cercetări de teren în 40 de localități. Materialul factologic a fost prelucrat și interpretat, fiind aplicate metoda sincronică etnografic-folcloric-dialectală, asociată cu metoda anchetei pe teren, analiza, sinteza, metoda comparativ-istorică și etimologică etc. Analiza particularităților fonetice și morfologice a pus în evidenţă caracterul, în mare parte, conservant al graiurilor vorbite, rămase atașate de vechile tradiţii lingvistice, dar și prezenţa unor particularităţi comune cu limba literară, în special, în vorbirea tinerilor.

Cuvinte-cheie: grai, arie dialectală, inovaţie, texte dialectale, tradiţie folclorică, hipertext, spiritualitate.

Dialectele și graiurile dintotdeauna au atras atenţia cercetătorilor prin varietatea formelor fonetice, gramaticale și lexicale. Primii care au insistat asupra unui studiu amplu al graiurilor populare și au încurajat cercetările de teren au fost reprezentanții Școlii neogramaticilor, constituită în Germania, în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea.

În arealul românesc, primele cercetări asupra limbii vorbite aparţin filologului B. P. Hasdeu, autorul *Programei pentru adunarea datelor privitoare la limba română* (1884), redactată pentru studierea pe teren a graiurilor românești. Ulterior, elaborarea și aplicarea metodei geografiei lingvistice a contribuit la realizarea mai multor studii privind statutul graiurilor dacoromâne, configurația isogloselor și dinamica faptelor de limbă.

Aria unor investigaţii fundamentale a inclus și graiurile moldovenești, care formează o parte însemnată a arealului dacoromân, acoperind (în cadrul Moldovei istorice) aproape o treime din teritoriu. Primele studii destinate graiurilor din stânga Prutului aparţin lingvistului rus M. Serghievski. Principalele probleme abordate sunt contactele limbilor slave (rusa, ucraineana, polona) cu graiurile moldovenești, poziţia ultimelor în cadrul dacoromânei și necesitatea elaborării unui atlas lingvistic al RASSM, care ar facilita cercetarea vorbirii dialectale [11, p. 143].

În perioada 1957–1965, Sectorul de dialectologie al Institutului de Limbă și Literatură al AȘM a organizat cercetări de teren. Chestionarul conținea 2 548 de întrebări și o rețea de 240 de localităţi (163 în Republica Moldova, 61 în Ucraina, 16 în Federaţia Rusă, una în Abhazia, două în Kazahstan și una în Kârgâzstan). Materialul factologic, cules pe teren, a fost inclus în *Atlasul lingvistic moldovenesc* (1968–1973) și *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria* (1993–2003).

BDD-A29258 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 19:06:58 UTC)

Pe parcursul ultimelor decenii, în spaţiul pruto-nistrean nu s-au făcut cercetări de teren în vederea elaborării unor noi corpusuri de texte dialectale şi a unor glosare regionale, care ar reflecta realităţile lingvistice. Pe această linie de idei, ne-am propus efectuarea de noi anchete de teren, rezultatele obţinute asigurând o continuitate a cercetărilor iniţiate la un interval de 50 de ani.

Cercetările de teren au fost realizate de echipa proiectului *Limba şi folclorul românesc în procesul de consolidare a statului Republica Moldova*, în perioada iunie – august 2015 şi iunie – iulie 2016, pe un eşantion de 34 de localităţi din reţeaua *Atlasului lingvistic moldovenesc* (ALM). Material faptic a fost adunat şi de studenţii anului I ai UnAŞM, în cadrul Practicii de iniţiere în specialitate. Pentru a fi posibilă confruntarea faptelor de limbă, culese în anii 1957–1965, cu materialul factologic colectat recent, a fost păstrată reţeaua de puncte ale anchetei şi conţinutul Chestionarului dialectal (CD).

Pentru obţinerea unui material autentic, cu valoare documentară, au fost aplicate metoda observaţiei, interviul şi ancheta dialectală. *Observaţia* a fost principala metodă aplicată la semnalarea faptelor de limbă, contribuind la menţinerea unei comunicări bilaterale de calitate între informator şi anchetator; *interviul* ne-a ajutat să menţinem aria tematica, facilitând o comunicare bilaterală simetrică între cercetător şi informator; *ancheta dialectală directă* a înlesnit obţinerea materialului factologic necesar.

Din fiecare localitate au fost selectaţi câte trei informatori de diferite vârste. Aceştia urmau să corespundă următoarelor criterii: să fie din localitatea unde se desfăşoară ancheta sau să fi trăit aici cea mai mare parte a vieţii, să aibă o pronunţie clară, să conştientizeze scopul venirii anchetatorului, să fie binevoitori, să accepte să stea un timp la dispoziţia anchetatorului.

Faptele de limbă au fost înregistrate pe suport video, prelucrate şi arhivate. În procesul de cercetare, confruntând materialul faptic din ALM/ ALRR. Bas. (colectat în perioada 1957–1965) cu faptele de limbă recent culese, am semnalat o serie de tendinţe fonetice şi morfosintactice ale vorbirii din Republica Moldova, pe care le vom prezenta în continuare.

TENDINŢE FONETICE

Vocalismul

▪ Conform ALM, *a* accentuat, plasat după prepalatalele rostite dur *j, ş*, trece în seria lui *ă*: şărpi, şăpti, jăli [1; h. 18–20). Fenomenul a apărut în jumătatea sudică a ţării (probabil pentru început în Ţara Românească), extinzându-se apoi spre nord, în Moldova şi Transilvania [4; p. 106]. În prezent, durificarea lui *ş, j* a fost atestată la toţi informatorii anchetaţi [CD; î. 6-8].

▪ Harta 22 a ALM şi *Textele dialectale* înregistrează pentru vocabula *aşa* variantele fonetice *aşa, aşą, aşă.* În nord-estul Republicii Moldova, sud-vestul Basarabiei şi regiunea Cernăuţi dominant rămâne a fi fonetismul *aşa*, care are o vechime mai mare în limbă decât dialectismul fonetic *aşă. C*ercetările recente de teren au scos în evidentă concurenţa care persistă între variantele fonetice *aşa* şi *aşă*, în special, în vorbirea tinerilor [CD; î. 9].

▪ În grupul de graiuri moldoveneşti din zona de nord, în cuvintele *opăresc, bărbat, măgar, pădure, bătea*, hărţile ALM semnalează conservarea lui *a* etimologic: *ᵘoparésc* (< sl. *opariti*), *barbát* (< lat. *barbatus*), *magár* (cf. alb. *magar*), *padúre* (< lat. *padulem*), *báte* (< lat. *batt(u)ere*) [1; h. 38, 147, 148, 152]. Actualmente, în graiurile cercetate am semnalat conservarea lui *a* etimologic doar în vorbirea informatorilor vârstnici [CD; *î.* 43-45].

▪ Conform ALM, vocala finală neaccentuată *ă* > *î*, în urma pronunţiei dure a consoanei ce o precede: *stíclî, urd̓ícî, úrdî, úmbrî, (sî)ˇnjúrî, salátî, cásî, sím̓bătî, tíndî, íɲcî, anínî, ɦl̥óábî, gíscî, tátî* [1; h. 56, 62, 98, 99, 101, 110, 193, 194, 285, 309, 310, 391, 417, 424]. În opinia lui I. Gheţie, închiderea vocalei *ă* la *î* a fost specifică graiurilor moldoveneşti, apoi a înaintat în graiurile muntenești de răsărit, având urmări în planul morfologiei prin neutralizarea opoziţiei de număr la unele substantive şi adjective feminine. Închiderea lui *ă* final la *î* a fost atestată în Moldova şi în nord-estul Munteniei, cu excepţia unor puncte izolate din sud şi a unor arii compacte din regiunea Argeş [3; p. 101]. Ulterior, închiderea lui *ă* la *î* a fost tipică graiurilor moldoveneşti şi celor din regiunea Transcarpatică, izolat fiind notată în Muntenia, Dobrogea şi Oltenia. Actualmente, închiderea finalei *ă* rămâne a fi dominantă în graiurile cercetate, la toate categoriile de vorbitori [CD; î. 51, 52, 56].

▪ Dialectismul fonetic *pomânt* avea o circulaţie largă în trecut [1; h. 153]. Vl. Zagaevschi, în unul din interviurile sale, relata că în anii de studenţie, răscolind dosare de arhivă, a dat de multe cereri ale basarabenilor, adresate autorităţilor ţariste, să le permită colonizarea în locuri cu „pomânt dişărt” (adică „pământ liber”) din Ural, Extremul Orient (Dalnii Vostok), unde mai târziu au întemeiat sate moldoveneşti [10; p. 1]. În cercetările noastre de teren, varianta fonetică învechită *pomânt* nu a fost semnalată, doar unele persoane de vârsta a treia menţionând că l-au auzit la părinţii lor [CD; î. 42].

▪ Conform hărţilor 126, 291, *e* în poziţie medială se reduce la *i*: *fiśór* < *fecior*, *t̓ʲiátru* < *teatru* [1; h. 126, 291].

BDD-A29258 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 19:06:58 UTC)

Fenomenul are o vechime mare în limbă, fiind atestat, în special, în Moldova sec. XIII – XV, fiind difuzat dinspre nord spre sud [4; p. 75]. În prezent, este evidentă concurența care persistă între aceste variante fonetice la informatori de diferite categorii de vârstă [CD; î. 29, 30].

▪ *E*, la sfârșit de cuvânt, se pronunță închis: fráti < frate, *i̯épuri* < iepure, héri < fiere, húlpi < vulpe, *lápti* < *lapte*, *no̯ápti* < *noapte*, *frúnti* < *frunte*, *g̊inere* < *gíneri*, *pintilíi̯* < P*intilie*, *urét'i* < *ureche*, *cléști* < *clește* [1; h. 184-186, 281, 287, 288, 379, 289, 292, 303, 315, 427], fenomen dominant și în prezent în vorbirea informatorilor [CD; î. 25, 28, 30].

▪ Hărțile ALM înregistrează fenomenul evoluției lui *e* la *ă*, în urma pronunției dure a consoanelor *ș, s, z, ț, j*: *slujắsc, tușắsc, sămn, sắti, țisắd̨, șắd, d̨ắși, țiț́ắl, zắstri, țắz, bisắricî, sănín* [1; h. 35, 33, 25, 51, 26, 32, 52, 30, 28, 29, 141, 408]. Se presupune că fenomenul a avut loc, inițial, în poziție tare, ulterior durificarea s-a produs în cuvintele în care *e* se găsea în poziție moale: *rắpidi, rắși, mărg* [1; h. 36, 37, 45]. Actualmente, fenomenul este general în vorbirea persoanelor de vârsta a doua și a treia, fiind sporadic în vorbirea tinerilor.

▪ Prin asimilare vocalică putem justifica deschiderea medialei neaccentuate *e* la *a* în cuvintele *sacárî, spariós, cárpan, gálban* [1; h. 113, 119, 121, 123]. În cazul fonetismelor *nacáz* (< sl. *nakazŭ*), *paréti* (< lat. *paries, -tis*) notăm conservarea lui *a* etimologic [1; h. 116, 120, 125]. Fenomenul notat de ALM este semnalat și în ariile laterale moldovenești din nord-estul Republicii Moldova, regiunile Cernăuți și Ismail (Ucraina). În prezent, aceste variante fonetice au o circulație sporadică în graiuri, fiind atestate doar în vorbirea persoanelor de vârsta a treia [CD; î. 16-22].

▪ Conform ALM, *e* în poziție neaccentuată se diftonghează: *guler* > *gúli̯ar*, *nepot* > *ni̯apót*, *nevastă* > *ni̯avástî*, *ceva* > *ș̂i̯avái̯* (1; h. 128–130, 132). În timpul cercetărilor de teren am semnalat acest fenomen doar în vorbirea persoanelor de vârsta a treia [CD; î. 15, 23].

▪ Hărțile 42, 127 ale ALM înregistrează *e* > *u* în cuvintele *femeie, pentru*. *U* din fonetismul *fuméi̯i* provine dintr-un *o* aton (*fo̯méi̯i*), ambele forme având o circulație extinsă în Moldova istorică. *U* din *puntru* este rezultat al asimilării vocalice. În prezent, aceste variante fonetice au o arie limitată de răspândire, fiind atestate doar în vorbirea vârstnicilor [CD; î. 25].

▪ Cel mai răspândit fenomen în legătură cu vocala *u*, notat de ALM, este revenirea lui la etimologicul *o,* trăsătură caracteristică graiurilor moldovenești: *poróŋcî* (din *porunci* < sl. *poručiti*), *sapón* (< lat. *saponem*), *fodúl'* (< tc. *fodul*) – 1, h. 102, 106, 177. În prezent, aceste variante fonetice nu au fost atestate în vorbirea informatorilor [CD; î. 55, 58].

▪ Hărțile 101, 103, 105 ale ALM notează păstrarea formelor etimologice ale cuvintelor *jură* (< lat. *iŭrare*), *jug* (< lat. *iŭgum*), *tutun* (< tc. *t*ütüni) în toate graiurile moldovenești: *ẑ'úrî, ẑ'ug, t'ut'ún*. Actualmente, aceste variante pot fi notate doar în vorbirea oamenilor de vârsta a treia [CD; î. 56, 57].

▪ Harta 92 a ALM notează păstrarea intactă a vocalei *o* în cuvântul *toți* (< lat. *totus*), ca și în limba veche. În restul masivului moldovenesc, *o* a trecut la *ă*: *tắț*. În prezent, este evidentă concurența care persistă între aceste variante fonetice la toate categoriile de vârstă, tinerii folosind mai des varianta devenită literară [CD; î. 50].

▪ Conform ALM, *o* la inițială de cuvânt și în poziție medială se diftonghează, ca și în limba veche: *óu̯ă* > *u̯o̯áu̯î*, *róu̯ă* > *ru̯o̯áu̯î*, *nóu̯ă* > *nu̯o̯áu̯î*, *plóu̯ă* > *plu̯o̯áu̯ă*. Fenomenul este explicat prin distribuție cu alte vocale și prin poziția față de accent. El este atestat în ariile laterale din nord-estul, nord-vestul Republicii Moldova și regiunea Cernăuți. Aceste variante specifice limbii vechi se mai întâlnesc în subdialectul bănățean și în unele graiuri din Transilvania, nord-vestul Bulgariei și în toate localitățile din Ungaria [5; p. 10]. Izolat, *o* rămâne a fi intact: *róu̯î, nóu̯î, plóu̯î* (1, h. 84, 94-96). În prezent, fenomenul nu a fost notat în graiurile anchetate [CD; î. 47, 51, 52].

▪ Hărțile 87 și 170 ale ALM notează pronunția mai închisă a vocalei de deschidere mijlocie *o* în unele cuvinte moștenite sau împrumutate: *fasúli, cucóș*. În cuvintele *tocmai, boboc* avem de a face cu un *u* originar: *túcma* (din sl. *tŭkŭma*), *bubóc* (din ngr. *bubúki*) [1; h. 89, 171]. În prezent, aceste variante fonetice s-au păstrat doar în ariile laterale și izolate ale graiurilor moldovenești și doar în vorbirea persoanelor de vârsta a treia [CD; î. 48, 49, 53, 54].

▪ Analizând hărțile 59, 61-63, 65, 67, 143, 144 ale ALM, notăm trecerea în seria centrală *î* a vocalei palatale anterioare *i* după consoanele pronunțate dur *s, z, ț, ș, j, d̨*: *sîtî, d̨îc, urd̨îcî, cuțît, ș̂înî, prăj̊înî, frásîn, piț̂agói̯*. Acest fenomen rămâne a fi dominant la vorbitorii graiurilor moldovenești, cu excepția tinerilor [CD; î. 33-37].

▪ Harta 71 a ALM și textele dialectale înregistrează pentru verbul *(a) intra* (< lat. *intrare*) forma fonetică cu *î* inițial. Actualmente, este evidentă concurența care persistă între varianta dialectală și cea literară, în special, la tineri [CD; î. 38].

▪ Textele dialectale și harta 504 a ALM notează variantele fonetice *îmblă* (< lat. *ambulare*), *îmflă* (< lat. *inflare*), *împle* (< lat. *implere*), dominante și în prezent în vorbirea informatorilor [CD; î. 59, 60].

BDD-A29258 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 19:06:58 UTC)

Diftongii

▪ Conform ALM, fenomenul închiderii diftongului *e̯a* la *a*, când este urmat în silaba următoare de *a* sau *ă*, creează în masivul dacoromân două arii distincte. Prima ține de graiurile de tip nordic, adică *ea* > *a*, a doua arie este o continuare a ariei muntenești, unde diftongul rămâne ocurent. Lingvistul român T. Teaha explică acest fenomen prin influența asimilatoare a lui *a* din silaba următoare [7; p. 54]. Graiurile cercetate fac arie comună cu graiurile de tip nordic: *albáți, sî márgî, sárî, d̯ámî, ț́apan* [1; h. 210 – 214; CD, î.64-65), fiind evidentă concurența care persistă între aceste variante fonetice la toate categoriile de vârstă.

▪ La sfârșit de cuvânt, diftongul *e̯a* este redus la *ă: măsă, cură, ră* [1; h. 222, 225, 226]. În cazul cuvintelor *stea, (mă) vedea* avem conservat transferul lui *ea* la *ę: stę, ma vidę* [1; h. 220, 221]. Cercetările recente de teren au consemnat tendința păstrării acestui fenomen fonetic [CD; î. 66, 67].

▪ În conformitate cu hărțile 16-17 ale ALM, diftongul *i̯a* la început de cuvânt sau în poziție postvocalică se pronunță mai închis *i̯e*, ca urmare a procedeului de acomodare*: bă i̯ét, încui̯ét.* Actualmente, acest fenomen s-a păstrat în graiurile cercetate [CD; î. 68, 69].

Consonantismul

▪ Palatalizarea labialelor *b, p, m, f, v* în stadiul final dintotdeauna a caracterizat graiurile de tip moldovenesc: *bun'g', k'éli, ń'íri, l'în* „fin", *ź'íi̯i* [1; h. 252, 236, 275, 258, 266]. În prezent, doar în vorbirea tinerilor am semnalat utilizarea variantelor literare: *bumb, piele, fin, viie* [CD; *î* . 70-84].

▪ Graiurile cercetate nu păstrează vechea africată *d̯́*, caracteristică graiurilor de tip nordic, în cuvintele autohtone sau moștenite [1, h. 338-341, 344; CD, î. 96, 97].

▪ În opinia lui Emil Petrovici, tratarea africatelor prepalatale *ĉ, ĝ*, urmate de sunetele vocalice *e, i,* este trăsătura cea mai importantă a graiurilor dacoromâne, ce stă la baza împărțirii teritoriului dacoromân în cinci subdialecte. Graiurile cercetate au păstrat și peste timp fonemele *ŝ* și *ẑ*, specifice graiurilor de tip moldovenesc: *ŝinŝ, aríŝ, ŝerni̯álî, crúŝi, ŝolán, ŝo̯árî, arẑínt, sínẑi, faẑ, plînẑ, ẑínẑinî, ẑer, ŝi sî fac, ŝerém* [1; h. 349-351, 353-361, 468, 509]. Doar în vorbirea tinerilor am semnalat utilizarea variantei literare [CD; î. 100-105].

▪ Africata prepalatală *ĝ* rămâne intactă și nu evoluează la *j*: ĝo*i̯,* ĝos [1; h. 374, 375]. Acest fenomen este anterior secolului al XVI-lea, fiind înregistrat în mai multe texte vechi din Moldova istorică. În prezent, el este semnalat, în special, în vorbirea persoanelor de vârsta a treia; varianta literară fiind notată doar în vorbirea tinerilor [CD; î. 110-111].

TENDINȚE MORFOLOGICE

Substantivul

▪ Conform hărților 364, 367 ale ALM, variația desinențelor de singular și plural în vorbirea dialectală este în funcție de caracterul dur sau palatalizat al consoanei, mai ales în poziție finală. Substantivele cu tema terminată în *ș, j,* din cauza timbrului dur al acestora, înregistrează la plural variantele morfologice în *-î* sau desinența zero: úșî/ *uș*, *caméșî/ cămé ș*. În prezent, variantele dialectale au fost atestate, în special, la persoanele de vârsta a doua și a treia [CD; *î.* 130-131].

▪ ALM notează substantivele neutre *mat, altar, toiag* cu pluralul în *-i* , *-î* și *-ur'*: *cárî/ cárur'/ cári*, *c*ᵘ*o̯áți/ c*ᵘ*ótur', máțî/ máțur'*, *altári/ altárur'* , *to i̯áẑi* / *to i̯águr'* / *to i̯áẑi*, fonetisme păstrate peste timp în vorbire la toate categoriile de vorbitori [1; h. 322, 437, 440, 444, 446].

▪ Pentru pluralul substantivelor neutre *glonț*, *mormânt* și *buchet* au fost atestate dialectismele gramaticale în *-ur'*: *glónțur'*, *morm'ntur'* , *buk'étur'*, deși norma literară recomandă variantele *gloanțe, morminte*, *buchete.*

▪ Substantivele feminine *baieră, barbă* fac pluralul în *-i* și *-ur'*: *bă i̯ir'/ bá i̯ur'*, *bárbi/ bárbur'* [1; h. 447, 435].

▪ În urma închiderii finalei *-e*, pentru substantivul feminin *manta*, notăm pluralul în *-i*: *mantál'* [1; h. 319]. Varietatea formelor de plural a fost menționată și în cercetările noastre de teren [CD; î. 125-129].

▪ Nu s-a menținut peste timp arhaismul fonetic *ai* „ani" [1; h. 307].

▪ În localitățile anchetate, pentru exprimarea raporturilor de genitiv-dativ, au fost notate frecvent forme cazuale sintetice și mai puțin construcții analitice prepoziționale. Referindu-ne la formele cazuale sintetice, notăm în cazul diftongilor *ii, ei,* pierderea semivocalei *i* în urma slăbirii intensității de rostire: *și pi úrmî stinẑ fócu și pi úrmî servésc* ᵘ*o̯ámen'*... (s. Gotești, rl Cantemir, informator: Gaidău Natalia). Izolat, diftongii rămân ocurenți: *ca întemei̯etór al sátului̯ sî soco̯áti* ᵘ*un boi̯ernáș cu númili de g'órg'e* (s. Gotești, rl Cantemir, informator: Gaidău Petru); *cása părínților/ bunéilor lu i̯ și în zí u̯a de az' se păstre̯ázî; și pi úrmî spun la o̯ámeni i̯ lu i̯*... (s. Gotești, rl Cantemir, informator: Gaidău Natalia).

▪ În vorbirea dialectală, pentru genitiv-dativul numelor proprii și al gradelor de rudenie masculine sau feminine sunt frecvente formele sintetice în vorbirea tinerilor și cele analitice – în vorbirea persoanelor vârstnice: (i-am spus) *táti* (s. Viișoara, rl Edineț, informator: Cobâleanschi Ion)/ *tátii̯* (s. Cenușa, rl Florești, informator: Cenușă Maria Tudor) – *lu táta* (s. Saharna, rl Rezina, informator: Doncilă Ana) [1, h. 432].

▪ În vorbirea persoanelor de vârsta a treia este

BDD-A29258 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 19:06:58 UTC)

frecventă realizarea analitică a dativului (la + acuzativ): *dă la sărâc̑* (s. Saharna, rl Rezina, Cebotari Nina), *s‿a plâns la o mulţ́îmi di ᵘo̯ámeni* (s. Ghindeşti, rl Floreşti, informator: Lavranciuc Dionisie), *îl spun la maría* (s. Trifăuţi, rl Soroca, informator: Panas Elizaveta).

Articolul

▪ Conform h. 317 a ALM, articolul hotărât *-l*, ca urmare a slăbirii intensităţii de rostire de la sfârşitul cuvântului, nu se menţine: *sátu*. Omiterea articolului substantival hotărât *-l* este frecventă şi astăzi în graiurile cercetate: *sî dúsi nanáşu/ nanáşa/ baį́éţî aśíį́ tíneri* (s. Ordăşei, rl Teleneşti, informator: Prigoci Maria), *ş‿apóį́ mⁱérźi ᵘómu cu rakíų/ cu vᵛínu/ cu* şę *aų* (s. Stoicani, rl Soroca, informator: Idricean Ivan). Pe plan istoric, articolul hotărât *-l* de la substantivele masculine şi neutre s-a păstrat în vorbire până în secolul al XVI-lea, reducerea acestuia fiind datată cu secolul al XVII-lea: *Ce după moartea lui până astăzi îi zic sveti Ştefan Vodă, nu pentru sufletu, ce ieste în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejeşti* (Grigore Ureche) [6; p. 536].

▪ Graiurilor cercetate le este specifică reducerea vocalei finale a articolului substantival hotărât la genitiv-dativ: *vin la parínţâį́ ńírulu* (s. Zaim, rl Căuşeni, Tocan Zinaida), *şî į‿o dă nanáşulu* (s. Viişoara, rl Edineţ; informator: Cătărău Alexandra).

▪ Reducerea lui *-i* final este notată şi în cazul articolul hotărât antepus *-lui*: *į‿am dat lu‿táta* (s. Caracuşenii Vechi, rl Edineţ, informator: Plohotari Nadejda), *į‿am spus lu‿máma* (s. Mileştii Mici, rl Ialoveni, informator: Jalobă Liuba). În opinia lui A. Rosetti, reducerea finalei a fost cauzată de slăbirea articulaţiei sunetului final, fenomenul fiind notat în textele din secolul al XVI-lea [6; p. 536]. Studiind mai multe texte, am constatat ocurenţa formelor cu *-i* păstrat şi *-i* redus în limba veche: *Cu mila lui Dumnezeu eu, diaconul Coresi, deacă văzui că mai toate limbile au cuvântul lu Dumnezeu în limba (lor), numai noi rumânii n-avem, şi Hristos zise, Matei 109, „cine citeşte să* înţăleagă" [2; p. 56].

▪ Graiurile moldoveneşti dintotdeauna s-au caracterizat prin seria invariabilă a articolului posesiv. Actualmente, în vorbirea informatorilor de vârsta a doua şi a tinerilor, tot mai frecvent notăm articolul posesiv variabil: *verişór di‿al dóiliį́a* (s. Mileştii Mici, rl Ialoveni; informator: Castraveţ Elena), *ca întemeįétór al sátuluį́ sî socǫáti ᵘun boįérnáş...* (s. Goteşti, rl Cantemir, informator: Gaidău Petru).

Pronumele

▪ Pronumele *dânsul/ dânsa* are o vechime mare în limbă, păstrându-şi frecvenţa şi în prezent în graiurile moldoveneşti: *o‿ntrát la dínsa‿n beş̑* (s. Mileştii Mici, rl Ialoveni; informator: Jalobă Liuba); *o pús‿o dúpa másî/ pi dínsa/ pi dínsu* (s. Caracuşenii Vechi, rl Edineţ; informator: Codreanu Maria).

▪ În masivul cercetat, ca şi în limba veche, dativul pronumelor personale se realizează frecvent prin construcţii acuzative cu prepoziţia *la*: *o făcút bába la míni on‿băį́ét* (s. Chiştelniţa, rl Teleneşti; informator: Brădescu Ion); *astupám ᵘoglínda la míni* (s. Cenuşa, rl Floreşti; informator: Albot Vera).

▪ Dacoromâna şi-a format un pronume personal de politeţe. Conform hărţii 413 a ALM, acesta este exprimat printr-un şir de dialectisme fonetice, cum ar fi: *ńįátá, duńįátá, duńⁱetá, dńⁱetá*, care nu şi-au pierdut aria de răspândire peste ani: *şî víni la duńįátá (*s. Chiştelniţa, rl Teleneşti; informator: Popescu Axenia*), şî noį́ pi dunįávǫástrî nu v‿an ᵘurát* (s. Zaim, rl Căuşeni, informator: Tocan Zinaida).

▪ La persoanele de vârsta a treia pronumele de politeţe este frecvent exprimat prin varianta *singur*: *tu sínguր ştiį́* (s. Păuleşti, rl Călăraşi; informator: Filip Alexandru), *tu sínguր aį́ plătít* (s. Nişcani, rl Călăraşi; informator: Stratan Eudochia).

▪ Cu excepţia particularităţilor fonetice, pronumele posesive, demonstrative, relative coincid cu cele ale limbii literare: *a me, a ta, a luį́, a eį́, aísta, aíştįa, aį́ásta, aį́éstęa, aşél̂a, aşéįa/ aşéįa, aşél̂ia, cári.*

▪ Încă în textele vechi moldoveneşti, datate cu sec. XVI–XVII, putem nota, pe lângă forma, devenită mai târziu literară *nimeni*, dialectismul gramatical *nime*: *Nu este nime harnic să-i stea împotrivă* (Neculce). *Nime nu scapă de leşuiturile vrăjmaşului* (Dosoftei). În plan comparativ, aria lui *nimeni* era mai extinsă în trecut, forma circulând şi în graiurile nordice. După secolul al XVI-lea, aria lui *nime* s-a aflat în expansiune, eliminând în cele din urmă forma „lungă" [4; p. 119]. Pentru forma de G -D a pronumelui negativ *nimeni*, h. 313 a ALM înregistrează atât formele sintetice vechi: *ńimarúįa, ńimarúį́, ńimarúlįa*, rezultate ale disimilării, cât şi forma analitică: *la ńími*. În prezent, aceste forme au fost înlocuite cu varianta *nimănúį́* [CD; î. 136].

▪ În arealul dialectal cercetat a fost notată concurenţa între forma scurtă *nica* a pronumelui negativ şi varianta devenită literară: *nimic*.

Verbul

▪ Trecerea verbelor de la o conjugare la alta reprezintă o tendinţă generală a limbii române, prezentă şi în latina populară. Unele graiuri moldoveneşti se

BDD-A29258 © 2017 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 19:06:58 UTC)

caracterizau prin metaplasma verbelor, adică trecerea anumitor verbe de la conjugarea a III-a la conjugarea a II-a, fapt ce contribuie la deplasarea accentului în paradigma acestora: *spuném – spúnim, mérzem – merzém, fășim – fașém, rămâném – ramaném, crédem – credém, ținem – ținém* [1; h. 470, 472, 473, 494, 499, 503]. Acest fenomen a fost atestat și în cercetările recente de teren [CD; î. 137, 138].

▪ Formele iotacizate ale verbelor caracterizau graiurile moldovenești din sud-vestul Basarabiei: *puĭ* „pun", *țâu* „țin" [1; h. 308, 345], actualmente fiind notate doar în vorbirea vârstnicilor.

▪ Conform hărților 471, 477, 481, 482, 486 ale ALM și a cercetărilor de teren [CD; î. 144, 145], diftongul *e̯a* din sufixul imperfectului verbelor de conjugarea a II-a – a IV-a se menține, izolat se monoftonghează: *(noi) spuném* „(noi) spuneam", (noi) *dădém* „(noi) dădeam", (*noi) stam* „(noi) stăteam".

▪ În graiurile cercetate este evidentă tendința de a elimina mai mult ca perfectul din uz, locul lui fiind preluat de perfectul compus: *(eu) uĭtásâm* - (eu) *an uĭtát,* (ei) *uĭtásî* - (ei) *o uĭtát* [1; h 511-512; CD, î. 148].

▪ Analizând h. 476 din ALM, semnalăm utilizarea auxiliarului *o* la pers. III sg. și pl., sporadic fiind înregistrată și forma cu auxiliarul *a avea*. În prezent, dialectismul gramatical *o lucrat* rămâne a fi dominant doar la persoanele de vârsta a doua și a treia [CD; î. 146-147].

▪ În graiurile cercetate nu a fost notată repetarea formelor atone de dativ și acuzativ ale pronumelor personale și reflexive, fenomen semnalat de harta 461 a ALM: *nĭ‿am dúsî‿ni, dar și nĭ‿am dus, m‿an dús‿mî, dar și m‿an dus*.

▪ În graiurile cercetate, ca în limba veche, au fost păstrate pentru verbele neregulate *bea, da, lua, sta, vrea* formele vechi *să beie, să deie, să ieie, să steie, să vreie* [CD; î. 150-151].

Adverbul

▪ În aria cercetată, harta 515 a ALM și CD (î. 155) înregistrează pentru adverbul *acum* rostiri diferite: *amú* (dialectism fonetic dominant, învechit), *acúma/ amú, acú/ amú*. Evoluția istorică a acestora o putem explica prin apocopă.

▪ Pentru adverbul *iată,* harta 520 a ALM notează dialectismele fonetice *ĭáca, ĭácătă*. Ambele variante circulă și în prezent în vorbirea informatorilor [CD; î. 156].

▪ Adverbul *acolo* formează în graiurile moldovenești două arii distincte: una oxitonă (*acoló*) și alta paroxitonă (*acólo*) [1; h. 399]. Concurența dintre aceste forme este semnalată și în prezent, ultima fiind frecventă în vorbirea tinerilor [CD; î. 157].

Prepoziția

▪ Conservarea unor forme și sensuri arhaice ale prepozițiilor este specifică graiurilor moldovenești. Drept exemple ne pot servi următoarele forme: *pân* „până" (care păstrează urme ale rotacismului: *păr*, *par* [1; h. 311; *CD,* î. 152] și *pin/ pen* „prin" [1; h. 326; CD, î. 153].

Interpretarea materialului factologic cules pe teren a pus în evidență stadiul actual de evoluție a limbii române, dinamica fenomenelor dialectale de ordin fonetic și morfologic, procesul de apropiere a graiurilor teritoriale de aspectul îngrijit al limbii naționale. În șirul celor mai relevante particularități fonetice, care au pierdut din aria de răspândire, se înscriu: conservarea lui *a* etimologic (*ᵘoparésc, barbát, magár, padúre* etc.), deschiderea medialei neaccentuate *e* la *a* în cuvintele *sacárî, spariós, cárpan, gálban* etc.; diftongarea lui *e* în poziție neaccentuată; revenirea lui *u* la etimologicul *o* (*poróŋcî, sapón, fodúl'*); diftongarea lui *o* la inițială de cuvânt și în poziție medială (*óu̯ă* > *ᵘo̯áu̯î, róu̯ă* > *ʳᵘo̯áu̯î, nóu̯ă* > *ⁿo̯áu̯î, plóu̯ă* > *pʲᵘo̯áu̯ă*), dispariția vechii africate *d̑*. Analiza particularităților morfologice, specifice vorbirii din Republica Moldova, a pus în evidență specificul, în mare parte, conservant al acestora, rămas atașat de vechile tradiții lingvistice, dar și prezența unor particularități comune cu limba literară, în special, în vorbirea tinerilor.

BIBLIOGRAFIE

1. Atlasul lingvistic moldovenesc. Chișinău, 1968. Vol. I, partea I: Fonetica de Rubin Udler. Partea a II-a: Fonetica de Rubin Udler, Morfologia de V. Melnic; Chișinău, 1972. Vol. II, partea I: Lexicul de V. Comarnițchi; Chișinău, 1973. Partea a II-a: Lexicul de V. Melnic și V. Pavel.
2. Coresi. Psaltirea slavo-română (1577). Text stabilit, introducere de S. Toma, București, 1976.
3. Gheție I. Baza dialectală a românei literare. București: Editura Academiei Române, 1975.
4. Gheție I. Introducere în dialectologia istorică românească. București: Editura Academiei Române, 1994.
5. Marin M., I. Mărgărit, V. Neagoe. Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare. Chișinău, 2000.
6. Pavel V. Limba română – unitate în diversitate. În: Limba română, anul XVIII, 2008, nr. 9-10, p. 33-41.
7. Rosetti Al. Istoria limbii române. București: Editura Științifică, 1968.
8. Spînu S. Graiurile moldovenești din nord-estul Republicii Moldova. Chișinău, 2010.
9. Teaha T. Graiul din valea Crișului Negru. București, 1961.
10. Zagaevschi V. Ca neam supraviețuim prin graiul matern. În: Limba română, nr. 7-8, anul XVIII, 2008, http://www.limbaromana.md.
11. Сергиевский М. В. Молдаво-славянские этюды. Москва, 1959.

BDD-A29258 © 2017 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 19:06:58 UTC)